

Hanna Dymel-Trzebiatowska, *Książka obrazkowa w Skandynawii dawniej i dziś: od drzeworytów po medium dla wszystkich* (w:) *Książka obrazkowa. Wprowadzenie*, red. M. Cackowska, H. Dymel-Trzebiatowska, J. Szyłak, Poznań: Instytut Kultury Popularnej, 2017, s. 191–234

Artykuł *Książka obrazkowa w Skandynawii dawniej i dziś: od drzeworytów po medium dla wszystkich* Hanny Dymel-Trzebiatowskiej wchodzi w skład pierwszej polskiej monografii poświęconej literaturze dla dzieci w formie książki obrazkowej zatytułowanej *Książka obrazkowa. Wprowadzenie*, wydanej przez Instytut Kultury Popularnej w 2017 pod redakcją Małgorzaty Cackowskiej, Jerzego Szyłaka i autorki recenzowanego artykułu. Propozycja wielokierunkowej refleksji nad książką obrazkową to efekt współpracy międzydyscyplinarnego zespołu, skupiającego specjalistów z zakresu pedagogiki (Małgorzata Cackowska), kulturoznawstwa (Magdalena Howorus-Czajka, Jerzy Szyłak), literaturoznawstwa (Hanna Dymel-Trzebiatowska) oraz promocji książki dziecięcej (Michał Zajac). Książka została pomyślana jako wprowadzenie do większego projektu, jakim jest planowany *Leksykon książki obrazkowej*. Autorzy podejmują się wartościowego i ambitnego zadania zebrania i usystematyzowania dotychczasowej refleksji na temat książki obrazkowej w Polsce poprzez „uporządkowanie terminologii i wyróżników tego gatunku, przedstawienie teoretycznych podstaw do dalszych analiz i rozważań oraz wskazanie obszarów, problemów, zjawisk i tendencji związanych z rozwojem książki obrazkowej” (s. 7).

Monografia jest zbiorem ośmiu artykułów naukowych poświęconych formom i środkom wyrazu, podejmowanym tematom i tendencjom oraz sposobom wykorzystania książki obrazkowej. Obejmują one szerokie spektrum interdyscyplinarnej refleksji uwzględniającej zagadnienia definicyjne, teoretyczne i dyskursywne (Cackowska), specyfikę wybranych gatunków, takich jak cyfrowe książki obrazkowe (Zajac) czy komiksy (Szyłak), inspirację sztuką/malarstwem (Howorus-Czajka) oraz konkretne realizacje, ukazane w perspektywie historyczno-literackiej na przykładzie Skandynawii (Dymel-Trzebiatowska). Dużym walorem publikacji są także pierwsze polskie przekłady kanonicznych już tekstów badaczy książki obrazkowej: Bettiny Kümmerling-Meibauer i Jörga Meibauera o książkach wczesnokonceptowych oraz Bettiny Hallberg, autorki pojęcia ikonotekstu.

Artykuł Hanny Dymel-Trzebiatowskiej *Książka obrazkowa w Skandynawii...* wpisuje się w koncepcję monografii, akcentując kontekst historyczno-literacki

oraz specyfikę dziecięcej książki obrazkowej w Skandynawii. Autorka postrzega przedmiot swoich badań jako „medium wielowymiarowe i transgresywne [...], kreujące wyjątkowy intermedialny teatr, balansujące pomiędzy wierszem, komiksem, dramatem, sztuką [...], czerpiące z kilku systemów semiotycznych (s. 191). Już we wstępie podkreśla cechy dystynktywne książek wydawanych w Skandynawii, zwracając uwagę na ich „wyrafinowane pomysły, eksperymenty formalne, odważną, łamiącą wszelkie tabu tematykę, nietypowe relacje obrazu z tekstem oraz odejście od praktyki określania wieku docelowego odbiorcy” (s. 191), co jej zdaniem stanowi źródło międzynarodowego sukcesu tych pozycji.

Osią kompozycyjną artykułu przedstawiającego rozwój książki obrazkowej w Szwecji, Danii i Norwegii, ale także nadrzędną kategorią konstrukcyjną merytorycznej zawartości jest pojęcie nowoczesności, wyznaczające etapy najistotniejszych zmian w procesie przeobrażeń książki obrazkowej. Autorka wydzieliła w historii literatury tego gatunku trzy główne fazy, opatrując kolejne części odpowiednio terminami „przednowoczesność”, „nowoczesność” i „ponowoczesność”, które uzupełniła o podrozdział dotyczący czasów współczesnych. Wybór takiej perspektywy czasowej, choć mógłby sprawiać wrażenie nieprecyzyjnego, wydaje się jak najbardziej uzasadniony ze względu na rozległy obszar geograficzny poddany analizie, zróżnicowany pod względem zarówno historycznym, ideologicznym, instytucjonalnym, jak i kulturowym.

Pierwsza część artykułu, odsłaniająca okres nazwany przez autorkę „przednowoczesnością”, sięga początków książek dla dzieci, a zwłaszcza tych opatrzonych ilustracjami – najpierw w postaci drzeworytów, później miedziorytów i stalorytów, poprzez litografię aż po nowoczesną ksylografię. Poza ścieżką technologiczną duże znaczenie w tym okresie odgrywały także założenia o charakterze dydaktycznym i wychowawczym (abecadlniki, publikacje bożonarodzeniowe, rymowanki) i propagowanie czytania wśród dzieci, a także inspiracje folklorem (Jørgen Moe, Ottilia Adelborg, Peter Christen Asbjørnsen).

Druga okres, wyróżniony jako „nowoczesność”, został poświęcony przełomowi artystycznemu w skandynawskiej książce obrazkowej, zapoczątkowanemu w latach 30. XX wieku, a który trwał w zasadzie aż do lat 90. Autorka, charakteryzując ten okres, podkreśla znaczenie nowego spojrzenia na dziecko w kontekście społecznym oraz zmianę statusu zabawy i jej roli w procesie edukacji. Ten przedział czasowy to poza debiutami najznamienitszych skandynawskich autorów dla dzieci (Astrid Lindgren, Lennart Hellsing, Tove Janson) i ilustratorów (Arne Ungermann, Egon Mathiesen, Ib Spang Olsen) również czas eksperymentów formalnych. Fascynacja nowoczesnością, nowatorskie obrazowanie czasu i przestrzeni (Ingrid Vang Nyman) nie wyklucza nawiązania do surrealizmu (Ib Spang Olsen) czy pokrewieństwa ze sztuką wizualną (fotografia, film, reklama). Coraz większą

rolę odkrywa również materialność pozycji dla dzieci – format, okładka, paleta barw, układ graficzny i layout, a także integracja obrazu i tekstu.

Kolejny etap przeobrażeń wyznacza termin „ponowoczesność” i w nawiązaniu do niego autorka podejmuje próbę zebrania cech dystynktywnych postmodernistycznej książki obrazkowej. Przytaczając refleksję teoretyczną wybitnych specjalistów z tej dziedziny (Lawrance R. Sipe, Gregory McGuire, Ihab Hassan, Jerry Flieger, Michele Anstey, Geoff Bull, Maria Nikolajeva), koncentruje się na wyróżnikach typowych dla literatury skandynawskiej, do których zalicza, poza tradycyjnymi cechami, takimi jak: parodiowanie, intertekstualność, metafikcja, również inne właściwości, jak: intermedialność, materialność (informacje w paratekstach, innowacyjny layout, nietypowe wykorzystanie rozkładówek) czy interwizualność. Coraz większego znaczenia w tym okresie nabiera także udział czytelnika w kreowaniu znaczeń oraz dwuadresowość literatury dziecięcej. Do rozkwitu i wysokiego statusu książki obrazkowej w Skandynawii przyczyniają się w tym okresie różnego rodzaju inicjatywy instytucjonalne związane z włączeniem do literackiego obiegu nagród dla ilustratorów czy utworzenie dla nich systemu stypendialnego. Nie bez znaczenia pozostaje wprowadzenie obowiązku zakupu książek do bibliotek i systemu tantiem za wypożyczenia, a także znaczne obniżenie podatku VAT. Niebagatelną rolę w popularyzacji odgrywają także same zinstytucjonalizowane i systematycznie prowadzone badania nad książką obrazkową, które poza wytyczaniem kierunków rozwoju, perspektyw i kontekstu stanowią też forum współpracy badaczy i autorów/ilustratorów.

W ostatnim fragmencie artykułu autorka nawiązując do współczesności, omawia wybrane przekłady książek obrazkowych skandynawskich autorów na język polski, a w dalszej części przybliży sylwetki nieznanymi u nas jeszcze artystów, którzy zdążyli już zaznaczyć swoją obecność w Skandynawii i poza jej granicami. Całość dopełnia obraz współczesnej debaty toczącej u naszych północnych sąsiadów na temat stanu obecnego i przyszłości książki obrazkowej.

Artykuł Hanny Dymel-Trzebiatowskiej odsłania kulisy sukcesu skandynawskiej książki obrazkowej, przywołując różne ścieżki jej rozwoju: od dydaktycznej i technologicznej, poprzez ideologiczną, instytucjonalną czy ekonomiczną, aż po artystyczną. Swoje wywody autorka popiera licznymi przykładami z Danii, Szwecji i Norwegii, podkreślając różnorodność form, tematów, a może przede wszystkim proponując ciekawe odczytania analizowanych pozycji. Ta wieloaspektowość ujęcia nie kłóci się jednak w najmniejszym stopniu z wyodrębnieniem przez autorkę specyfiki literatury obrazkowej w poszczególnych krajach Skandynawii, a jednocześnie pozwala wychwycić wspólny mianownik określający dziedzictwo artystyczne tego regionu. Dlatego też na tym tle warto byłoby również pokazać, czy – a jeżeli tak, to w jaki sposób – ten dynamiczny rozwój nawiązuje do inspiracji z zagranicy, a na ile jest wynikiem przedstawionych w artykule wewnętrznych,

sprzyjających uwarunkowań. Podczas lektury nasuwa się też pytanie, czy nakreślone przeobrażenia i innowacje w warstwie tematycznej i formalnej stanowią o specyfice książki obrazkowej, czy też są wynikiem zmian, jakim podlegała cała literatura dziecięca w Skandynawii.

Uwzględnienie tych sugestii poszerzyłoby co prawda perspektywę kontekstową, jednak nie wpływa na niezaprzeczalną wartość naukową artykułu oraz walory poznawcze i popularyzatorskie, wynikające z jego pionierskiego charakteru.

Justyna Haber-Biały
Uniwersytet Gdański